

STORBRITANNIEN – 1800-TAL

Åren efter det stora kriget karakteriserades av ekonomisk depression och sociala oroligheter, som undertrycktes hårt av överheten. En symbol för motsättningarna blev Peterloomassakern i Manchester 1819, då elva protestmötesdeltagare dödades under en kavallerichock. Tiderna blev bättre under 1820-talet, och tonen mildrades både inom reformrörelsen och från de styrandes sida. Många av den borgerliga radikalismens krav gick tillbaka till Benthams filosofi: all lagstiftning måste syfta till största lycka för största antal. Därvid måste varje människa själv, inte staten, avgöra vad som var bäst (*"laissez-faire"*). Vidgad rösträtt och modernisering av den ofta grymma kriminalvården hörde till de konkreta kraven. Inte bara många inom whigpartiet stödde reformkraven. Tories avlägsnade sig från revolutionstidens rädsla för omstörtning.

Under George Cannings tid som utrikes- och sedan premiärminister (1822–27) övergav Storbritannien alliansen med kontinentens reaktionära stormakter och stödde frihetsrörelser i Europa (Portugal, Grekland) och Latinamerika. Tendensen slog igenom även i inrikespolitiken, t.ex. då lagar som kriminaliserade fackföreningar avskaffades (1824) och då katoliker fick rätt att representera Irland i parlamentet (den katolska emancipationen 1829). Inrikesministern Robert Peel reformerade lagväsendet och gav London en modern poliskår, efter honom benämnd *"bobbies"*. Det blev dock whigs som genomförde den första parlamentsreformen. Efter ett halvsekel av nästan oavbruten oppositionsställning bildade de 1830 ministär under Lord Grey och genomförde *"den stora parlamentsreformen"* (**The Reform Act**) 1832. Reformen ökade valmanskåren i England och Wales från under en halv miljon till över 700 000, i Skottland mer dramatiskt från 4 000 à 5 000 till 65 000. En del av medelklassen men inte arbetarbefolkningen fick politiskt inflytande. Ett nittiotal underhusplatser överfördes från övervägande agrara sydliga grevskap som Sussex och Cornwall till de nya industriregionerna, främst Lancashire och Yorkshire. Den försiktiga reformpolitiken fortsatte under 1830-talet. Slaveriet avskaffades i kolonierna (1833), barn- och kvinnoarbetet i industri och gruvor begränsades. En ny fattigvårdslag ökade resurserna för omvårdnad men fastställde samtidigt att fattigvårdens klientel måste ha sämre villkor än den öppna arbetsmarknadens sämsta. Därmed skulle individens ansvar inskräpas. Den pågående omdaning av näringslivet gick betydligt radikalare fram. Maskinåldern var inne på allvar och fick sin synligaste gestalt i järnvägstågen. Den första längre linjen gick mellan Manchester och Liverpool (1830). Helt i privat regi byggdes nätet på ett par årtionden ut till mer än 10 000 km. Tunga frakter flyttades från kanalerna till tågen; de någorlunda besuttna kunde resa på ett alldeles nytt sätt.

Peel–Palmerstoneran

Två rörelser med krav på ändring av det politiska systemet växte fram under 1830-talet. Chartiströrelsen yrkade från 1838 på allmän rösträtt för män och andra konstitutionella reformer. I reformfrågan nådde den inga resultat, men den anses ha förberett arbetarnas mobilisering för senare politiska strider. Den andra rörelsen, Anti-Corn Law League, bars av medelklassen. Den bildades vid 1830-talets slut och yrkade på att 1815 års spannmålslag skulle upphävas. Den hade införts för att med införseltullar skydda det engelska jordbruket från konkurrens och fördyrade därmed levnadskostnaderna. Frihandel blev en huvudpunkt på liberalismens program. På karakteristiskt brittiskt vis blev det dock en konservativ statsman som tog första steget till systemskifte. Robert Peel hade under 1830-talet lagt grunden till ett konservativt parti och utformat ett program kring slagord som lag och ordning, reformer då de blev nödvändiga, hänsyn både till jordbrukets och industrins intressen. År 1841 blev han premiärminister under en tid av ekonomiskt betryck, som kulminerade i missväxt och hungersnöd på Irland 1845. Stödd även av whigpolitiker som William Gladstone men bekämpad av konservativa som Benjamin Disraeli avskaffade han spannmålstullarna (1846).

Splittringen bland de konservativa i tullfrågan gav oftast whigliberalerna regeringsmakten under de följande årtiondena. Den mest framgångsrike av deras ledare var Lord Palmerston, utrikesminister i en rad ministärer på 1830- och 40-talen, premiärminister (med ett kortare avbrott) 1855–65. Han blev en populär figur och hade gott handlag med drottning Victoria. Hon hade 1837 inlett sin rekordlånga regeringstid och blev under sitt äktenskap med den liberale prins Albert en symbol både för brittisk världsmakt, framåtskridande och oklanderlig moral.

Palmerston hävdade framför allt det brittiska imperiets makt och handelsintressen över allt i världen. Han var den drivande kraften bakom opiumkrigen mot Kina kring 1840 och 1860, kraftsamlingen mot Ryssland under Krimkriget på 1850-talet, kuvandet av sepoyupproret i Indien 1858, som ledde till upplösningen av East India Company 1873, och krig i Persien och Afghanistan. Allt detta motiverades med att Storbritannien överallt måste hävda frihetens och civilisationens sak. Palmerston var i grunden konservativ men hävdade den liberala frihandelsdoktrinen. Den fick sitt internationella genombrott genom handelstraktaten mellan Storbritannien och Frankrike 1860. Frihandel stämde för övrigt väl med det industriellt och kommersiellt ledande Storbritanniens egna intressen. Vid den första stora världsutställningen i Crystal Palace i London 1851 kunde dock tecken skönjas till att Storbritannien höll på att förlora sitt industriella försprång. Amerikanska produkter (plogar och skördemaskiner) liksom tyska konkurrerade där med brittiska om uppmärksamheten.

Parlamentarisk tvekamp: Disraeli mot Gladstone

Den som återsamlade de konservativa efter splittringen under Peel var Disraeli. Som finansminister i Lord Derbys toryministär och underhusledare lade han 1867 fram ett förslag till en andra parlamentsreform. Den gav städernas hantverkare och arbetare rösträtt. På så sätt skulle en allians knytas mellan de jordägande klasserna och industriarbetarna med front mot den industriella företagarklassen. De konservativa knöts samman i en nationell organisation och fick ett program formulerat av Disraeli: försvar för monarkin och kyrkan, fast sammanhållning inom imperiet, kraftfull politik mot europeiska rivaler, särskilt Ryssland, sociala reformer. Men också liberalerna stramade upp sitt parti och sitt program, under ledning av Gladstone. År 1868 ledde han liberalerna till en stor valseger och kunde genomföra en rad rättvisereformer.

Irlands katoliker och arrendatorer fick sin ställning förbättrad. En folkskolestadga inrättade valda skolkommittéer överallt där kyrkans och frikyrkornas skolor inte räckte till (1870). År 1874 kom Disraeli tillbaka som premiärminister. I synnerhet hans utrikespolitik var spektakulär. Han köpte en stor post aktier i Suezkanalbolaget för att trygga vägen till Indien, och han gjorde drottning Victoria till Indiens kejsarinna (1876).

Nästa parlamentariska maktskifte kom efter en virvelvindskampanj av Gladstone, som från sitt valtag eldade väljarmassor. Till segern 1880 bidrog i hög grad en ny liberal förgrundsfigur, Joseph Chamberlain, som gav liberalerna en fast lokalorganisation. År 1877 hade en nationell liberal federation bildats. Chamberlains radikala falang propagerade för progressiv inkomstskatt, fri folkskola och reformer till förmån för jordbrukets nedre skikt. Gladstone var försiktigare. Hans ministär genomförde en tredje parlamentsreform (1884), som utsträckte rösträtten till lantarbetarna och därmed mer än fördubblade valmanskåren. Men Chamberlains socialpolitiska program genomfördes inte. År 1885 måste Gladstone avgå på grund av sitt tveksamma uppträdande i fråga om Storbritanniens roll i Egypten och Sudan. Men redan följande år bildade han sin tredje ministär, vars ödesfråga blev Irlands krav på home rule ('*självstyre*'). Gladstone godtog de irländska nationalisternas krav. En del av partiet under Chamberlain ("unionisterna") opponerade och började samverka med de konservativa. Både home rule och Gladstone föll. Liberalernas splittring höll dem sedan nästan oavbrutet borta från makten ända till 1905.

Källa: NE <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/storbritannien>

(Monarker under denna tid – av "*Ätten Hannover*":

George III 1760–1820 – gift med Charlotte av Mecklenburg-Strelitz

George IV 1820–1830 – gift med Caroline Amelia av Braunschweig

William IV 1830–1837 – gift med Adelaide av Saxe-Meiningen

Victoria 1837–1901) – gift med Albert av Saxe-Coburg-Gotha)